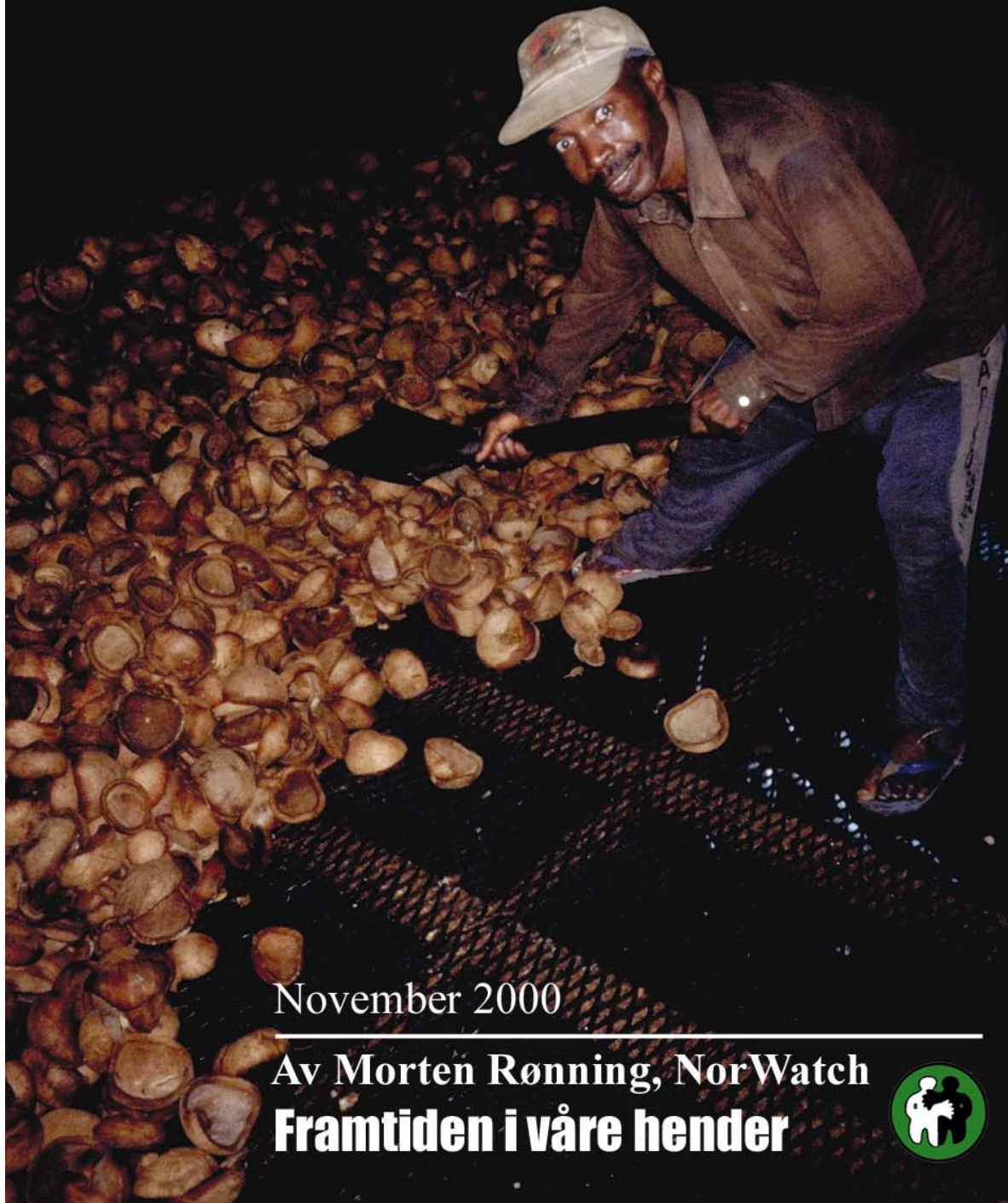


# Utvikling eller utbytting?

Grupo Madal i Mosambik



November 2000

Av Morten Rønning, NorWatch  
**Framtiden i våre hender**



## Rapporter fra NorWatch

NorWatchs rapportserie presenterer undersøkelser av norsk næringslivs forhold til miljø og menneskerettigheter i utlandet. Rapportene kan ta for seg alt fra en enkeltbedrifts prosjekt i et land til mer omfattende undersøkelser av næringslivets involvering i land og regioner.

Kortere nyhetssaker og oppfølging av tidligere offentliggjorte saker presenteres i NorWatch nyhetsbrev. Abonnement er gratis.

### Følgende rapporter er utgitt per september 2000:

NorWatch Rapport Nr. 1, oktober 1998:

“I gode hender? - en uautorisert helse-, miljø-, og sikkerhetsrapport om Statoils aktiviteter i utlandet”

NorWatch Rapport Nr. 2, mai 1999:

“Summa Sumatra - norske selskapers bidrag til avskoging på Sumatra”

NorWatch Rapport Nr. 3, september 1999:

“Olsen-familien i Filippinene - utbytting av unge kvinner på klokkefabrikken Timex”

NorWatch Rapport Nr. 4, januar 2000:

“Til knes i søla - om skipsopphugging, arbeidsforhold og miljø i Chittagong, Bangladesh”

NorWatch Rapport Nr. 5, april 2000:

“Keiserens nye trær - om norske treplantasjer, CO<sub>2</sub>-kvoter og nykolonialisme i Uganda”

NorWatch Rapport Nr. 6, juni 2000:

“En utrygg arbeidsplass - om (mangel på) sikkerhet hos ammoniakkprodusenten Hydro Agri Trinidad”

NorWatch Rapport Nr. 7, juli 2000:

“Trær til besvær - om norske ‘karbonplantasjer’ i Tanzania”

NorWatch Rapport Nr. 8, september 2000:

“Rosenrød utvikling? - om arbeidsforhold ved en norsk-ugandisk rosefarm i Uganda”

NorWatch Rapport Nr. 9, september 2000:

“Utvikling eller utbytting? Grupo Madal i Mosambik”

**Forsidebilde: En arbeider skuffer kopra i en tørkeovn på Macuse-plantasjen.**

© **Framtiden i våre hender**

Ettertrykk anbefales, angi kilde

Forfatter/foto: *Morten Rønning*

Layout: *Jørn Stave*

ISSN: 1502-4075

Arbeidet med rapporten ble fullført 10. november 2000

# Innhold:

1. Innledning.....	4
2. Lønn, arbeidsforhold og miljø.....	6
2.1 Plantasjene.....	6
2.2 Havna og lageret.....	10
2.3 Kvegdriften.....	11
2.4 Skogsdriften.....	13
3. Arealbruk.....	17
3.1 Historikk.....	18
3.2 Plantasjene.....	19
3.3 Skogsdriften.....	22
3.4 Kvegdriften.....	23
3.5 Fabrikk for hakket kokos.....	25
3.6 En annen strategi for lokal utvikling?.....	26
4. Oppsummering.....	28
5. Referanser.....	31

# 1. Innledning

Plantasjeselskapet Grupo Madal S.A.R.L. (Madal) ble dannet i Monaco i 1903 og har vært på norske hender siden 1913. Selskapet startet opp med å handle med kopra (tørkede kokosnøttkjerner) i Mosambik, men opprettet tidlig egne kokospalmeplantasjer. Selskapet vokste til å bli blant de største i landet, men som mange andre selskap lå Madal nesten dødt under borgerkrigen mellom 1975 og 1992. Etter krigens slutt satte de norske eierne, i hovedsak Halvor Astrup, igang med gjenoppbyggingen av selskapet. Ved siden av produksjon av og handel med kopra i Zambézia-provinsen, er kvegdrift, reketråling og tømmerdrift de viktigste forretningsområdene. I tillegg er selskapet shippingagent og driver flere havner i landet. Selskapet forsøker også å se på mulighetene innen andre sektorer, som gruvedrift og oljeutvinning. Selskapet er idag den største private besitter av jord i Mosambik.

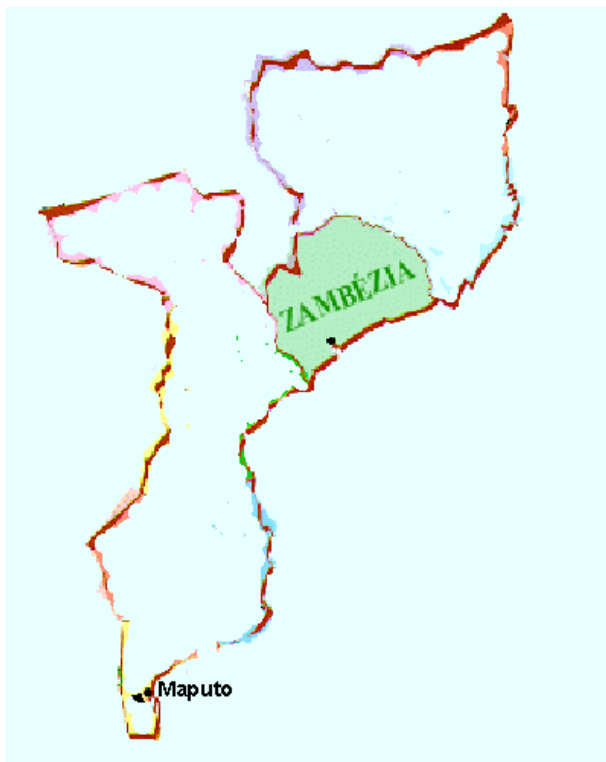
Under tidligere statsminister Bondeviks besøk i Mosambik i januar i år, inngikk statens investeringsfond for næringsutvikling i utviklingsland, Norfund, og Grupo Madal en intensjonsavtale om en investering si selskapet fra Norfunds side, i størrelsesorden 2 millioner amerikanske dollar. Avtalen er enda ikke ferdigforhandlet, men skulle den føre til en slik investering, vil det si at den norske stat vil bli sittende på eiersiden i selskapet. Dette gjør at selskapet i stor grad er verdt en nærmere studie.

NorWatch har sett nærmere på kopravirksomheten, kveg- og tømmerdriften. Vårt formål var å se nærmere på tre sider ved disse aktivitetene; miljø, arealbruk og arbeidsforholdene innad i selskapet. Vi besøkte Mosambik og Zambézia-provinsen i juli 2000. Rapporten er hovedsakelig skrevet på grunnlag av tre typer informasjon: omvisning og opplysninger gitt av selskapet, egne observasjoner, samt samtaler med organisasjoner og enkeltpersoner i Quelimane i Zambézia, og i Maputo.

I et land som Mosambik, hvor fattigdommen er stor og arbeidsløsheten enorm, er det lett å tenke at ethvert økonomisk initiativ er av det gode. Spørsmålet er om enhver økonomisk aktivitet i de fattigste landene, som i noen grad gir økonomisk avkastning til lokalbefolkningen gjennom arbeidsplasser, samt til myndighetene gjennom skatter og avgifter, er et gode.

NorWatch er av den oppfatning at det må finnes en nedre grense for hvor *lite* lokalsamfunn og myndighetene kan sitte igjen med, for å kunne forsvare bruken av landområdene og naturressursene. Skal vi gjøre en slik vurdering, må vi samtidig se på alternativene.

Grupo Madal spiller en aktiv rolle overfor lokale og nasjonale myndigheter når det gjelder å påvirke *hvordan* land og naturressurser utnyttes. Nettopp derfor er det interessant å se på om det finnes alternativer, og i så fall hvilke, som vil kunne øke den økonomiske utviklingen i området, slik selskapet selv påpeker at det ønsker.



Kart over Mosambik og Zambezia-provinsen, som viser prosjektområder som er omtalt i teksten.

## 2. Lønn, arbeidsforhold og miljø

### 2.1 Plantasjene

Madal har i dag 7 plantasjer for kokosnøttdyrking i Zambézia; beliggende mellom Pebane i nord og Chinde i sør (se kart). Selskapet råder over cirka 22.000 hektar beplantet med kokospalmer (*Cocos nucifera*), som tilsammen teller 1.800.000 palmer. Forventet eksport av kopra i år er 18.000 tonn. Plantasjene er beliggende nær kysten, hvor den sandholdige jorda egner seg godt for nettopp dette formålet. Mange av plantasjene ble anlagt for 100 år siden. Tre av plantasjene ble kjøpt i 1997, da det statlige selskapet Boror ble privatisert. Madals kjerneområde for plantasjer ligger rett nord for Quelimane, hvor landsbyen som selskapet har tatt navn etter grenser opp til selskapets plantasjer. Selskapet har 15 kilometer med kokospalmer langs kysten ved Praia de Zalala, et sted som bare omtales som Madal Beach.

Vi besøkte to av Madals kokospalmeplantasjer under vårt besøk i Zambézia; Macuse rett nord for Quelimane, og Micaune litt sør for Quelimane hvor selskapet har sitt hovedkontor. Førstnevnte ble kjøpt fra Boror i 1997, mens sistnevnte har vært på selskapets hender siden begynnelsen av forrige århundre. Selve virksomheten blir drevet helt identisk på de to plantasjene, og vi vil i det følgende derfor ikke skille nevneverdig mellom de to plantasjene. Plantasjen i Macuse (Porto Belo) er på 690 hektar og plantasjen i Micaune dekker 2.250 hektar.

For kort å beskrive prosessen bak kopra-produksjonen: Selskapet odler fram hybridpalmer som plantes ut i områder når de gamle trærne er uproduktive, etter opptil 70 år. Etter 4-5 år kan selskapet begynne å høste kokosnøtter, og etterhvert kan de største palmene nå en høyde på 15 meter. Plukkere, med et tørkle knyttet rundt føttene, tar seg lett opp stammen og kutter de nøttene som er modne, ett år etter at den har blomstret. En palme bærer i gjennomsnitt 42 kokosnøtter per år i Zambézia (2). Det kreves cirka 7,5 kilo nøtter for å produsere én kilo kopra. Regntiden mellom januar og mars er den beste tiden for å høste, da flest nøtter er modne.

Nøttene knyttes sammen fem og fem og fraktes til en oppsamlingsplass for videre transport. En oppsynsmann på stedet holder oversikten over hvilket antall den enkelte kutter leverer. Nøttene fraktes videre til en tørkeovn, som hver plantasje har flere av. Disse ovnene er lange hus, hvor nøttene tørkes i første etasje, mens det fyres i kjelleren. En tørkeovn vi besøkte på plantasjen i Macuse har eksempelvis en kapasitet på 12.000 nøtter per dag, og plantasjen har tilsammen tre slike tørkeovner.

Ved tørkeovnene har arbeiderne hver sin spesielle oppgave; noen skreller av fiberskallet som omgir nøtten, noen deler den harde nøtten i to, ytterligere andre bærer nøttene inn i tørkeovnen, hvor andre igjen sorterer dem. Nøttene tørkes på gulvet, som er en rist hvor det fyres med fiberskallet under i ett døgn, før de bæres ut igjen. Da har selve kopraen løsnet og det harde skallet fjernes. Deretter bæres kopraen inn igjen og tørkes ytterligere i to døgn før den bæres ut og pakkes i 50 kilos sekker. Enhver arbeider har en kvote på antall nøtter som må behandles/kuttes/bæres, og denne kvoten gir en fast betaling (akkord).

Det harde skallet på nøttene brukes for å lage trekull. Skallene samles i oljefat hvor de brennes i noen timer, før det settes lokk på fatet som snus og blir stående i ett døgn. Deretter avkjøles trekullet før det pakkes i sekker. Det produseres en kilo trekull på fire kilo kopra.

Hver tørkeovn har sitt lager. Fra lageret fraktes kopraen enten på bil eller båt, til henholdsvis Pebane eller Quelimane hvor selskapet har sine to hovedlager. Skip henter kopraen en gang per annen måned og frakter den til Tyskland via Rotterdam. Eneavtaker av kopraen er det engelske selskapet L.M. Fischel.

## Lønn:

Det er gjennomsnittlig 86 personer som arbeider på plantasjonen i Porto Belo, Macuse. Av disse er 20 fast ansatte, hovedsakelig teknikere og oppsynsmenn. I Macuse bor cirka 90.000 mennesker. Plantasjonen i Micaune sysselsetter cirka 500 arbeidere, hvorav 30 faste. I Micaune bor det cirka 50.000 mennesker.

Alle som arbeider i selve håndteringen av nøttene er innleid arbeidskraft som lønnes ut fra kvotesystemet.

En kutter får betalt 13.000 Metical (den mosambikiske valutaen, MZM) (tilsvarende 7,5 kroner) for en kvote. Kvoten lyder i høysesongen januar til mars på 500 nøtter, i lavsesongen 350. Forskjellen baserer seg på at en kutter i lavsesongen, hvor færre nøtter er modne, må klatre flere palmer for å samle sin kvote.

Ifølge selskapet kan en kutter samle sin kvote i løpet av en arbeidsdag som varer fra 6 om morgenen til 12 på formiddagen. Historisk har Madal operert med høyere kvoter enn andre (2).

Arbeidet stopper opp hvis det begynner å regne, da stammen blir for glatt til å klatre. Hvis man ikke klarer en kvote per dag, kan man samle opp til dagen etter. Disse arbeiderne kommer fra de lokale bosettingene, og driver ved siden av å jobbe for selskapet med egne kokospalmer, samt annet jordbruk som dyrking av kassava, bønner og ris. Det arbeides seks dager i uka.

I Mosambik finnes en lovbestemt minstelønnen. Lønnen gjelder kun for fast ansatte arbeidere som arbeider syv dager i uka, og var for arbeidere innen landbruk og skogsdrift da disse opplysningene ble hentet inn, på 352.350 MZM per måned (204 kroner), ifølge fagforeningen og Mozambique News Agency. For arbeid i andre bransjer er minstelønnen på 450.000 MZM. Minstelønnen danner grunnlaget for all annen lønnsutregning. Ifølge fagforeningen som organiserer de aller fleste av Madals fast ansatte, SINTAF (Sindicato Nacional dos Trabalhadores Agro-Pecuários E Florestais), vil minstelønnen på 352.350 MZM per måned langt fra dekket behovene; en slik lønn ville for eksempel ikke dekke klær til barna eller skoleavgiftene. Ifølge SINTAF er det ingen store selskap som betaler lavere lønninger en Madal. To - tre andre betaler like lite.

Hvis en plukker jobber seks dager i uken, og kutter én kvote per dag, vil han altså, hvis vi holder oss til selskapets opplysninger kunne tjene 338.000 MZM (195 kroner) måneden. Denne lønnen ligger altså under minstelønnen, men som nevnt, denne gjelder kun fast ansatte som jobber syv dager i uka. Kvote og avlønning varierer for hver arbeidsoperasjon i produksjonen.

Ifølge selskapet er det aldri vanskelig å skaffe arbeidere til plantasjonene. Disse ligger ofte meget avsides og det finnes intet annet lønnet arbeid å få. I Chinde-distriktet sysselsatte

Madal i 40- og 50-årene 84 % av alle arbeidere som hadde lønnet arbeid utenfor eget jordbruk (2).

**Oppsummering:**

*Ifølge SINTAF er de lave lønningene hovedproblemet for ansatte i Madal, som allikevel er bedre enn mange andre til å betale lønningene regelmessig. Dog kan lønningene bli opptil to uker forsinket for arbeidere på plantasjer langt unna Quelimane grunnet problemer knyttet til transport og sikkerhet. Madal tilbakeviser overfor NorWatch at selskapet ligger på bunnen av lønnskalaen. Mange av Madals ansatte sitter igjen med mindre enn minstelønnen, og SINTAFs første råd til selskapet er å heve lønningene. Fagforeningen biter ikke på selskapets forklaringer om at prisen for kopra på verdensmarkedet er lav; gode tider har heller aldri blitt avspeilet i lønningene.*

**Arbeidsforhold:**

Selve prosessen omkring kopraproduksjon har ikke endret seg på mange tiår. Produksjonen er enkel og arbeidsintensiv, og den er uavhengig av elektrisk kraft. Selskapet bruker endel traktorer i transporten av nøttene, men på minst tre plantasjer skjer transport med oksekjerrer.

Selve tørkeovnen er uten vinduer, kun utstyrt med smale glugger for å slippe minst mulig varme ut. Når det arbeides inne i ovnen skjer dette i meget mørke omgivelser, kun med lys fra gluggene og døra inn til rommet. Samtidig er det etter at det har vært fyrte om natten, fortsatt veldig varmt i ovnen, og arbeiderne jobber ofte kun i shorts.

I kjelleren under tørkerommet bæres det inn fiberskall for fyringen. Dette rommet er neppe mer enn 1,5 meter høyt, og både de som bærer inn og de som sorterer skallet utover gulvet før opptenning, må gå krokboyd. Også dette rommet er nødvendigvis varmt etter fyringen, og da NorWatch besøkte tørkeovnen i Macuse, røk det fortsatt fra noen askehauger mens nye lass med skall ble båret inn og fordelt utover gulvet.

Produksjonen av trekull foregår ved tørkeovnene midt oppe i alle de andre prosessene, for å slippe å frakte skallet vekk fra ovnen. Dette betyr at det kan stå opp til 10 oljefat midt inne i blant arbeiderne som utfører de andre operasjonene, og disse arbeider nødvendigvis midt i røyken, alt ettersom hvilken vei vinden blåser.

Rasisme er et problem innen et gammelt selskap som Madal, ifølge SINTAF. Selskapets ledelse består i hovedsak av personer av portugisisk opprinnelse, og SINTAF mottar mange klager fra arbeidere på måten direktørene behandler dem. En navngitt direktør på en av plantasjene ble beskrevet som ren rasist; selv i regnvær ville han ikke ha noen av de ansatte inn i det ledige setet i bilen sin, men lot arbeiderne sitte bakpå lastepanet på Landroveren.

Et utslag av denne rasismen, er også at folk av portugisisk herkomst får bedre betalt enn svarte mosambikere for det samme arbeidet. Ifølge SINTAF er det kanskje 3-4 selskap i Mosambik som enda praktiserer "tradisjonell" rasisme, inkludert Madal.

SINTAF trakk også fram tre andre sider ved Madals drift hvor foreningen etterlyser forbedringer; helsetjenestene, handelen i plantasjeområdene og mangelen på transport til og fra arbeid.

Madal distribuerer og selger mat og andre forbruksvarer på de ofte avsidesliggende plantasjeområdene. Arbeiderne klager over at varene er dyre, og at de ikke avspeiler lønningene i selskapet. Antonio Branco i Madal hevder at prisene bare så vidt dekker kostnadene.

Ifølge selskapet har Madal deltatt i rehabiliteringen av tilsammen ett sykehus og syv klinikker, samt flere skoler i plantasjeområdene.

### **Oppsummering:**

*SINTAF trakk fram fire yrkesgrupper som kom spesielt dårlig ut innen Madal; deriblant arbeiderne på tørkeovnene for kopra. Tørkeprosessen for kopra har ikke endret seg på årtier, og både røyk og varme er belastende for arbeiderne. Isequil Molde Crusro, SINTAFs representant i Madal, fortalte at han nylig hadde besøkt en av selskapets plantasjer. Arbeiderne hadde etterlyst støvler, uten særlig hell. Arbeiderne tilbød seg da å betale støvlene selv, bare selskapet kunne skaffe dem. Både ved selvsyn og tilbakemeldinger fra andre, kan tyde på at Madal ikke har hengt med i utviklingen som tross alt har skjedd siden Mosambik løsrev seg fra Portugal i 1975. Mye tyder på at svarte mosambikere og folk av portugisisk herkomst ikke nyter den samme respekt innad i selskapet.*

### **Miljø:**

Selskapets plantasjer er i hovedsak anlagt for cirka hundre år siden, og lokalbefolkningen har dyrket kokospalmer i de kystnære områdene i Zambézia siden planten kom fra Indonesia på 500-tallet. Driften pågår i dag omtrent som for hundre år siden, og slik sett har dagens drift liten innvirkning på det lokale miljøet. Det blant annet miljøorganisasjonen ACODEMAZA trakk fram, er kokospalmenes begrensede muligheter til å hindre erosjon. Både langs kysten og i deltaområdene, så vi flere steder hvor vannet har spist seg innover i plantasjene, og veltete palmer lå i vannkanten. Med en avstand på 10 meter mellom hver palme, makter ikke røttene å binde jorda i tilstrekkelig grad (nyere hybridpalmer plantes med mellomrom på 8,5 meter). ACODEMAZA og miljøorganisasjonen Nuevo Fronteira har derfor satt igang treplanting i sonen mellom plantasjen og havet, blant annet på Praia de Zalala, for å hindre erosjon. I Micaune har selskapet på lignende måte plantet trær i denne sonen, men dette er hovedsakelig for å hindre at vinden fra havet skader palmene.

Selskapet odler selv fram sine hybridpalmer, uten noen form for sprøyting. I plantasjen skjer gjødsling hovedsakelig i de første årene.

Kokosnøtt-industrien sliter med ett stort problem: gul feber (lethal yellowing disease). En mycoplasma-infeksjon som angriper palmen, bladene gulner og palmen er død i løpet av kort tid. Selskapet er påpasselig med å hogge og brenne palmene som angripes, men sykdommen sprer seg bl.a. via lokalbefolkningens palmer som grenser opp til selskapets plantasjer. Industrien har foreløpig ikke funnet noen kur mot gul feber, som i Micaune først ble observert i mars 1998.

### **Oppsummering:**

*Miljødeleggelsene knyttet til kokospalmeplantasjer ligger hovedsakelig 100 år tilbake i historien, da skog ble ryddet for plantasjedrift. Lite eller ingen ny mark tas i bruk til slik virksomhet i dag. Virkningene i dag knytter seg hovedsakelig til erosjon, hvor både*

*rotsystemet og avstanden mellom trærne gjør at kokospalmene ikke sikrer jordsmonnet godt nok mot erosjon ved kysten og i deltaområdene.*

## 2.2 Havna og lageret

Madal frakter all tørket kopra til en av sine to utskipningshavner i Quelimane og Pebane. Begge disse stedene har selskapet lagerhus, og hver annen måned laster et skip kopraen for videre forsendelse til Tyskland. Lageret i Quelimane tar 2.000 tonn kopra, samt at selskapet leier plass for ytterligere 1.000 tonn hos jernbaneselskapet C.F.M.

### **Lønn og arbeidsforhold:**

Ved lageret finnes to forskjellige kontraktsforhold. Noen er fast ansatte, mens mange jobber på 6 måneders kontrakter. Disse arbeiderne jobber åtte timers dag; midt på lørdagen kan de reise hjem for å begynne igjen mandag morgen. Arbeidet består hovedsakelig i å laste og losse lastebiler med 50 kilos sekker med kopra som kommer fra plantasjene. I tillegg hentes det inn arbeidere fra nærliggende plantasjoner når skipene skal lastes.

Madal har innkvartering for sine ansatte på lageret i 12 køyers brakker. Under et tak på gårdsplassen utenfor tilbereder de ansatte mat over åpen varme. Selskapet bringer til veie kjøtt. Ifølge SINTAF har arbeidere opplevd å bli tildelt råttent kjøtt, som tildels stammer fra selvdøde dyr.

Da vi besøkte lageret lå kjøtt til tørk i sola, omsvermet av fluer og støv. Lederen for lageret presiserte at dette kjøttet ikke skulle spises, men kastes. SINTAF påpekte at kjøttet neppe ville blitt liggende til tørk, hvis det ikke var ment å bruke det.

Når skipet ankommer Quelimane for å laste kopra, jobber de ansatte på lageret med å laste bilene. Lastingen pågår 24 timer i døgnet, og bilene lastes manuelt via en leder opp på planet. Selskapet har til dette bruket 12 - 13 lastebiler, og på hver bil plasseres to arbeidere fra plantasjene. Dette er fast ansatte på plantasjene. Deres jobb er å losse lastebilen på havna, hvor arbeidskraft fra C.F.M. tar seg av selve lastingen av skipet.

Til forskjell fra både arbeiderne på lageret og arbeiderne fra C.F.M, følger ikke plantasjearbeiderne regelen om åtte timers arbeidsdag og 48 timers uke. I de fem døgnene lastingen pågår, har disse arbeiderne ifølge selskapet kun tre pauser per døgn. Arbeidsdøgnet ser slik ut:

kl. 07.00 - 14.00

kl. 15.00 - 22.00

kl. 23.00 - 06.00

De får altså kun tre timers pause per døgn. Slik fortsetter arbeidet i fem døgn. SINTAF opplyser at pausene nok ikke en gang er så regulert som dette skjemaet tilsier, men at de kun inntreffer hver gang bilen skal lastes på lageret. De minimale pausene inntas på betongen, i skyggen av lagerbygningen. I disse korte pausene skal arbeiderne både stille i stand mat, spise og hvile.

Antonio Branco i Madal avviser disse påstandene ved gjennomlesing av rapporten for offentliggjøring. Han hevder at fire arbeidslag av to mann roterer i løpet av en periode på 48 timer. Det er mulig selskapet har lagt om praksis siden vi besøkte Quelimane, men NorWatch har ingen grunn til å tvile på de opplysningene både selskapet og SINTAF dengang var rimelig enige om.

Dagen etter at NorWatch hadde besøkt lageret, passerte vi området ute på gata. Endel arbeidere satt ved gjerdet og ventet på en bil som ble lastet. Noen kjente oss igjen og ropte at de ikke får noen hvile, i motsetning til hva Madal hadde informert oss om dagen før.

For dette umenneskelige slitet mottar plantasjearbeiderne (24 - 26 i tallet) 20.000 MZM (11,5 kroner) per dag, i tillegg til sin vanlige lønn ved plantasjen. Ifølge selskapet er det ikke vanskelig å rekruttere arbeidskraft på plantasjene for dette arbeidet; det er direktøren for plantasjen som står for utvelgelsen av arbeidskraften.

Ifølge selskapet er årsaken til at ikke lagerarbeiderne benyttes til dette arbeidet, at plantasjearbeidere "stjeler mindre av lasset enn annen arbeidskraft". Dette til tross, blir arbeidet utført under bevoktning av mannskap fra et lokalt vaktsselskap. Ifølge SINTAF er grunnen til plantasjearbeidernes tilstedeværelse en annen: ingen i Quelimane vil jobbe under slike forhold.

### **Oppsummering:**

*Selskapets bruk av plantasjearbeidere ved lasting av kopra ved havna i Quelimane bryter med ethvert prinsipp om verdig og human behandling av arbeidskraft. Ved kun å gi arbeiderne 3 timers hvile (eller mindre) i løpet av en 24-timers arbeidsdag, for en arbeidsperiode som varer i fem døgn, bryter ikke Madal bare med landets arbeidstidsbestemmelser, men også med FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, artikkel 7, punkt d, som anerkjenner retten for enhver til "Hvile, fritid, en rimelig begrensning av arbeidstiden og tidvisse fridager(...)". At lønningene som betales for dette arbeidet på ingen måte avspeiler det umenneskelige slitet, gjør situasjonen enda verre. De ansatte på lageret i Quelimane har overfor SINTAF klaget på dårlig kvalitet på den maten selskapet bringer til veie.*

## **2.3 Kvegdriften**

Hovedtyngden av selskapets kvegdrift foregår i Micaune sør for Quelimane, i Chinde distriktet. Selskapet opprettet kvegfarmen i 1965, hovedsakelig for å skaffe trekkdyr til plantasjene, men driften utviklet seg etterhvert til kvegoppdrett. Selskapet drev farmen fram til 1981, men forlot den under borgerkrigen. Da selskapet igjen tok over farmen i 1994, var det kun én okse igjen av det som før krigen hadde vært en besetning på 2.911 dyr. Den samme situasjonen opplevde Madal også i andre områder de holdt kveg, og også andre selskaper som drev med kveg mistet sine besetninger under krigen. Både lokalbefolkning og soldater tok for seg av besetningene i en tid hvor matvaretilgangen var liten.

I dag har selskapet cirka 9.000 kveg, samt cirka 1.000 vannbøfler. Av denne besetningen befinner cirka 5.000 kveg seg på farmen i Micaune. Tidligere kombinerte flere selskaper kokosplantasjer med kvegdrift, men i dag tror man innen bransjen at kveget, både fordi de hardtrækker jorda og snauspiser gresset, er med på å øke erosjonen i plantasjeområdene.

Derfor har Madal skilt ut kvegfarmen, som tilsammen dekker et areal på drøyt 15.000 hektar. Farmen er delt inn i tilsammen 20 områder, som beites alt ettersom fuktigheten i jorda og lengden på gresset tilsier. Kun enkelte av disse områdene er gjerdet inne. Hvert område har sin vannrenne for dyrene, samt en stråhytte for gjeteren. På farmens hovedsete finnes en innhegning for syke dyr, samt et bad hvor dyrene en gang i uka desinfiseres.

Madal selger hovedsakelig levende kveg til slakterier i Quelimane, hvor kjøttet går til det lokale markedet. Et dyr på cirka 150 kilo betales med mellom 4 og 4,2 millioner MZM, mens innvollene selges for seg. Dyrene fraktes i åpne prammer til Quelimane, en reise som tar cirka ett døgn. Selskapet selger også unge kviger til andre kvegfarmere. Målet for selskapet er ifølge direktør for farmen, Rui Oliveira, en bestand på cirka 10.000 dyr; noe som er nødvendig for å sikre lønnsom drift. To til tre voksne dyr kan beite per hektar, samt ungdyr. Selskapet er per i dag landets største innen kveg.

Farmen er sterkt plaget av tsetsefluer (slekten *Glossina*), som overfører Trypanosoma-parasitten til kveget. Sykdommen trypanosomiasis (sovesyke) fører til avmagring og tap av kreftene hos dyrene, som ofte dør av sirkulasjonssvikt. Syke dyr kan kun i en viss grad helbredes. Selskapet har liten tilgang på medisiner og heller ikke egen veterinær; nærmeste veterinær finnes i Quelimane, mer enn 4 timers reise unna. Denne arten tsetsefluer går kun på kveg, ikke på mennesker. Fluene har sitt tilhold i akasiebuskene som vokser i området, og lar seg vanskelig utrydde. Selskapets tap av dyr er høyt. I mai og juni i år døde hhv. 78 og 57 dyr. Dette er ifølge Oliveira ganske gjennomsnittlig, og skulle tilsi at selskapet taper cirka 800 dyr i året, dvs. cirka 15% av bestanden i Micaune.

Kvegfarmen sysselsetter 260-270 personer, hvorav kun 6-10 er fast ansatte; hovedsakelig oppsynsmenn og teknikere.

### **Lønn og arbeidsforhold:**

Nederst på lønnsstigen på kvegfarmen står gjeterne. Hver gjeter har en flokk på cirka 50 dyr. Arbeidsdagen følger naturlig nok dagslyset. Arbeidsdagen begynner i 6 - 6.30 tida. Tidligere måtte alle gjeterne stille opp på farmen før arbeidet tok til, i dag går de rett til sin bøling. Da tas kveget ut av innhegningen i området og begynner å gresse. En gang mellom 11.00 og 13.00 tar gjeteren en opp til 2 timers pause, hvor han stiller i stand mat og hviler. I denne perioden hviler kveget i nærheten. Deretter gjetes kveget fram til cirka 17.00, da gjeteren lukker kveget inne i innhegningen for natta. Fratrullet 2 timers pause midt på dagen gir dette en arbeidsdag på ni timer.

Gjeterne jobber 7 dager i uken, noe som gir 63 timers arbeidsuke. De kan på egen bekostning leie inn en avløser to søndager i måneden. Gjeterne kommer gjerne langveisfra, og jobber ofte på 6-8 måneders kontrakter. Når kontraktperioden er over, reiser de tilbake til sin familie og sin jordlapp. Gjeterne blir avløst med 10.200 MZM per dag (snau seks kroner). Med 30 arbeidsdager i måneden skulle dette gi 306.000 MZM, altså godt under minstelønnen i landet. Men gjeterne er altså ikke fast ansatte, og omfattes ikke av loven om minstelønn.

Andre kontraktsarbeidere på farmen får opptil 13.000 MZM per dag. Disse får to søndager fri i måneden. Etter ett års sammenhengende arbeid har arbeideren rett på en måneds ferie; betalt for de faste, ubetalt for kontraktsarbeidere. Traktorkjørerene på farmen har ifølge selskapet inngått en avtale med Madal, som gir dem en måneds ekstra lønn for ikke å ta ferie overhodet.

Fast ansatte har muligheten til å være fraværende ved sykdom et begrenset antall dager, hvis de framviser legeattest fra nærmeste hospital. For kontraktsarbeidere, blant annet gjeterne, gjelder regelen: intet arbeid - ingen lønn. Hvis arbeideren derimot blir skadet under arbeid, betaler selskapet for legebehandlingen.

Kvegdriften er på ingen måte mekanisert. Farmen har et par traktorer til rådighet, som brukes til å transportere kveg, folk etc. Selskapet hevder selv at de ikke har råd til batterier til traktorene, så arbeiderne må skyve igang traktorene om morgenen.

Skader oppstår blant annet ved transport av folk i traktortilhenger. Blant gjeterne ble det nevnt tre typer skader: slangebitt, skader fra kveghorn ved angrep og skader fra piggrådgjerdene. Gjeterne har ingen form for arbeidstøy, de arbeider i sine egne, korte bukser og t-trøyer. Alle gjeterne vi så var barbeint, derav muligheten for slangebitt. Arbeiderne hviler og spiser i en stråhytte på beitemarken mens kveget hviler i nærheten.

### **Oppsummering:**

*Madal benytter muligheten til å lønne folk under minstelønn, så lenge de ikke er fast ansatte, mens arbeidstiden ofte overstiger maksimumsarbeidstiden som lyder på 8 timer per dag, 48 timer i uka. SINTAF holdt fram gjeterne i Madal som en av de arbeidsgruppene som kom svakest ut, og etterlyste blant annet støvler, som er pålagt i lovverket. Bruken av korttidskontrakter gjør arbeidstakeren enda svakere i forhold til lovverket.*

## **2.4 Skogsdriften**

Madal tok til med skogsdrift i 1997, i et forsøk på å få flere bein å stå på. Driften er delt inn i to virksomheter: Hogst og sagbruk. Begge deler ledes av direktør Carlos Silva. Sagbruket, som ligger i utkanten av Quelimane, består av en båndsag for å dele stökkene inn i bord, en lukket, dobbel sirkelsag for å skjære bordbredden, pluss en åpen sirkelsag for å kappe bordlengden. Sagbrukets totale kapasitet er 8.000 kubikkmeter per år, ved to skift per døgn. Per i dag sages det cirka 4.500 kubikkmeter årlig. Selskapet har investert tilsammen 3,5 millioner USD i tømmerdriften. Ifølge Madal er deres inntjening omtrent den samme på saget tømmer og rundtømmer.

Hogstkonsesjonene ligger i Mopeia-distriktet, forholdsvis langt unna Quelimane. Selskapet fikk i 1996 en konsesjon på 97.000 hektar for femti år. Dette området var etter regntiden, og også etter en del regn i juni, vanskelig tilgjengelig da NorWatch besøkte Zambézia. Vi besøkte derfor en av to konsesjoner på tilsammen 20.000 hektar, i Zero, også i Mopeia distriktet, som selskapet har leiet for trekvart år. Disse hugges når den store konsesjonen er utilgjengelig.

Selskapets maskinpark består av 5 lastebiler, 3 dumper-lastere til bruk i skogen og 3 lastere med gripearmer. Madal har tilsammen cirka 230 arbeidere som jobber i konsesjonsområdet. Total arbeidsstyrke på sagbruket teller 75 personer.

### **Lønn:**

Lønn for arbeiderne i konsesjonene betales på fast, månedlig basis. Enkelte av arbeiderne betales i tillegg bonus. Dette gjelder blant annet sjåførene. Lønnen for hogstmannskapene og maskinkjørerene varierer fra 540.000 MZM til 1.800.000 MZM. Sjåførene får opptil 2.325.000 MZM. For disse lønnene har en del av arbeiderne igjen innleid hjelp, for eksempel har hoggerne leid folk til å bære de tunge motorsagene for seg.

Arbeiderne kommer i all hovedsak fra Quelimane eller andre steder langt unna konsesjonene. De arbeider tre uker i ett strekk, og har deretter 1 uke fri.

Selskapet har leid inn lokale *pisteiros*, som leter opp trær av riktig art, dimensjon og kvalitet for selskapet. Disse betales 5.000 MZM (i underkant av tre kroner) per tre. Trærne befinner seg ofte langt fra hverandre, og det kan være store avstander å bevege seg over. Madal har også leid inn 16 arbeidere lokalt i sin store konsesjon, som vaktmannskaper.

Sagbruksarbeidernes lønninger varierer fra 775.000 MZM for ufaglært lager og ryddearbeid til 1.860.000 MZM for de som opererer de tre sagene. Oppsynsmenn avlønnes med 4.650.000 MZM. Det arbeides åtte timer/seks dagers uke i sagbruket. Sagene opereres på to skift, resten av arbeidsstokken arbeider ett skift. Skiftarbeiderne får ifølge selskapet 15 % tillegg i lønna. Sagbruksarbeiderne har 4 ukers ferie å året. For alle fast ansatte i selskapet, betaler Madal en sum tilsvarende 4 % av lønna til pensjonskassen; arbeideren betaler 3 % av lønna til denne.

### **Oppsummering:**

*Lønningene innen skogsdriften ligger jevnt over høyere enn for de andre arbeidsgruppene som denne rapporten omtaler. Det er allikevel et stort sprik mellom lønningene for ufaglært og faglært arbeidskraft. Selskapets bruk av lokal arbeidskraft i konsesjonsområdet synes lite regulert, og slik sett helt på selskapets premisser.*

### **Arbeidsforhold:**

I konsesjonsområdet foregår arbeidet så godt som uten noen form for verneutstyr. Vi la merke til at huggeren som var i aksjon da vi var tilstede, hadde arbeidsstøvler på bena, mens resten enten hadde sko eller gikk barbeint. Hjelm, hansker og briller, slik vi kjenner det fra tømmerhogst i Norge, var fraværende.

Traktorer benyttes til å dra tømmer ved hjelp av kjetting til en oppsamlingsplass, hvor lastere løfter tømmer opp på dumper-truckene. I disse operasjonene er selvfølgelig muligheten for å få en fot eller et bein i klemme til stede. Med tildels tykke stokker av tungt tømmer vil et slikt uhell kunne ha store negative konsekvenser. Likeledes vil huggeren ikke ha noe vern hvis han skulle få kast på den store saga.

Sjåførene både på dumper-truckene og lastebilene som frakter tømmeret videre til sagbruket i Quelimane får bonus hvis de klarer ekstra mange turer, men ofte kan en tur per dag være alt de rekker.

Siden det kan være flere timers kjøring fra selskapets hovedkvarter i Zero, hvor arbeiderne er innkvartert i stråhytter, finnes noen enkle hytter, bestående av reisverk med stråtak i skogen, hvor arbeiderne kan overnatte.

Førsteintrykket av sagbruket var godt; stedet virket ryddig og oversiktlig, og maskinene ble operert på en tilsynelatende forsvarlig måte. Sagene var plassert under et tak for seg selv, og sådan litt vekk fra arbeiderne som pakket plankene på paller og sørget for lagerhold. Det samme gjelder arbeiderne som ryddet kapp og sagflis. Halve tomte benyttes til lagringsplass for tømmer, både det som skal sages, og det som skal eksporteres som stokker.

Det tekniske utstyret på sagbruket er av ny dato, og således rimelig godt sikret. Dette til tross bar arbeiderne kun støvmasker, men hverken briller eller hørselsvern, slik vi ville forvente på et sagbruk i vesten. Madal har stilt krav til arbeiderne om bruk av støvmasker, og har, ifølge dem selv, sendt arbeidere hjem som ikke har brukt slik maske. Da er det overraskende at ikke selskapet også har lagt de samme premissene for bruk av hørselsvern, som Madal hevder de har anskaffet. Som i mange andre liknende tilfeller NorWatch har vært borte i, skylder selskapet på manglende kultur for bruk av verneutstyr i Mosambik.

### **Oppsummering:**

*Madals tømmervirksomhet er gjennomgående mer moderne drevet, når det gjelder maskiner og utstyr, enn de andre av selskapets aktiviteter vi besøkte. Men det krever små økonomiske ressurser for bedre å sikre arbeiderne i forhold til ulykker, og skader som skyldes vedvarende støy, enn hva som idag er tilfelle. Med kraftig støy fra sagene, vil disse arbeiderne i lengden oppleve tap av hørsel. Arbeidere med nedsatt hørsel er ikke noe pluss hverken for sikkerheten eller for effektiviteten på et bruk, og slike skader vil vanskeliggjøre framtidige jobbmuligheter for disse arbeiderne. Kulturforskjeller som begrunnelse for at arbeidere ikke bruker verneutstyr er ikke et holdbart argument, så lenge selskapet selv ønsker å modernisere driften mot vestlig standard, samtidig som jobbene innen sagbruk/tømmerdrift er ettertraktede. Det kan virke som om kravet til effektivitet og bruken av bonussystemet presser bl.a. sjåførene til å arbeide lenger enn de selv hadde ønsket.*

### **Miljø:**

NorWatch traff mange i Zambézia som var dypt bekymret for det som skjer innen tømmernæringen i provinsen; både Madals egen direktør for tømmerdriften, Carlos Silva, miljøorganisasjoner og enkeltpersoner. I provinsen finnes en rekke hardtresorter som er ettertraktet, og det største markedet ligger i Østen, hovedsakelig Kina.

Selskapet påpeker i sine egne brosjyrer at skogen i Zambézia ikke er noen regnskog, og at selskapet ikke bedriver noen flathogst, men plukkhogst. Skogen er mer sparsomt bevokst, og kan klassifiseres som *woodland* (skogsavanne), med mer enn 40 % dekning.

Madal tar i hovedsak ut følgende tresorter: Kiaat (*Pterocarpus angolensis*), Pod Mahogany (*Azelia quanzensis*), Panga Panga (*Millettia stuhlmannii*), Pau Ferro (*Swartzia madagascariensis*), Pau Preto (*Dalbergia melanoxylon*) og Umbaua (*Khaya nyasica*) (5).

Myndighetene har satt en minstediameter for hver enkelt tresort, varierende fra 30 cm opp til 50 cm. Myndighetene har også en anbefalt høyde, men denne er ikke pålagt. Denne lyder stort sett på 2,5 meter, dvs. at treets lengde fra rota til trekronen skal være over denne lengden. Få av de nevnte tresortene blir over 4 meter fra rot til krone. De nevnte hardtresortene gror sakte, og trærne kan være 60 år gamle eller mer ved felling; mahognien opptil 100 år. Av de ovennevnte sortene sager Madal alle, unntatt Pau Ferro (Ironwood), som eksporteres som rundtømmer. Minstediameter for Pau Ferro er 30 centimeter. Grunnen til at Pau Ferro ikke

sages i Zambézia, er at treets hardhet krever ekstra forbehandling, noe sagbrukene lokalt ikke kan utføre. Ifølge Madal brukes trevirket innenlands i Kina til møbler og prydgjenstander.

Tømmerbransjen i Mosambik har så vidt begynt å diskutere innføringen av grønne sertifikater for tømmer. Dette vil, om det kommer om 2-3 år, ifølge Carlos Silva være for seint for enkelte tresorter, herunder Pau Ferro, som Madal i år selger cirka 1.300 kubikkmeter av. Interessen for slike sertifikat hos tømmersekskapenes kunder, hovedsakelig i Kina, er ifølge Madal minimal. Ifølge Antonio Branco har Madal foreslått overfor myndighetene reguleringer som tilgodeser selskap som øker tømmerverdien ved viderebehandling, samt bidrar til et bærekraftig uttak.

Hele havna i Quelimane er full av Pau Ferro, og innimellom stablene kan man se ivrige kinesiske oppkjøpere. Omlag 80 % av lastebilene i Quelimane skal være opptatt med tømmertransport. Mange av organisasjonene i Zambézia som NorWatch snakket med, fortalte at mesteparten av dette tømmeret enten er illegalt hugget, eller blir eksportert uten at avgifter betales. Både selskapet, miljøverngrupper og andre i Quelimane frykter at Pau Ferro om noen få år nærmest vil være utryddet i Zambézia. Situasjonen kan være den samme også for andre arter, som blant annet Umbila (Kiaat), Pau Preto, Morragua, Umbaua og Jambirre (Panga Panga), ifølge miljøorganisasjonen ACODEMAZA. Kiaat og Pau Preto figurerer på The World Conservation Union (IUCN) sin *Red List 2000* over truede arter, klassifisert som Lav Risiko/Nær Truet. Ifølge Carlos Silva er en avgjørelse fra The Convention on International Trade in Endangered Species (CITES) underveis når det gjelder Pau Preto og Umbaua.

Madals hogstkonsesjon stammer fra 1996, og er tildelt på bakgrunn av selskapets bruksplan for området. Dette er delt inn i 20 sektorer som hugges etter hverandre. Det er ikke satt noen grense for hvor mye selskapet kan ta ut i konsesjonen, men ved Departementet for skog og vilt, under Ministeriet for landbruk og distriktsutvikling, fikk vi opplyst at selskapet kan klare å ta ut 10.000 kubikkmeter per år med god planlegging. I de to mindre konsesjonene selskapet leier i år, anslår Carlos Silva at de kan ta ut 1.000 kubikkmeter. Selskapet tar etter eget utsagn i dag ut totalt 7.000 - 8.000 kubikkmeter årlig. Av dette eksporteres cirka 3.000 kubikkmeter som rundtømmer. Uttaket er også avhengig av hvilke sorter selskapet søker å hogge. Vi ble fortalt av styreformann Antonio Branco at selskapet tar ut to, i høyden tre trær per hektar. Dette er kanhende gjennomsnittet; finnes det fem trær av rett diameter og sort på en hektar høstes de; 10 trær på en hektar er en god hogst, ifølge Carlos Silva.

På hovedveien inn til Quelimane finnes en kontrollpost hvor alle lastebiler med tømmer må stoppe for å registrere sin last. Det er grunn til å tro at langt ifra alt tømmeret som skipes ut fra byen er registrert der. Sammenligninger utført mellom statistikkene for tømmereksport ved Ministeriet for landbruk, Toll og avgiftskontoret og Havnevesenet, viste store avvik. Ministeriet ønsker å etablere et system med kontrollører i konsesjonsområdet, betalt av selskapene, med meldeplikt til myndighetene. Et slikt system er enda ikke bygget ut.

Grunnet liten kontroll, stor interesse for hogstkonsesjoner og lave lønninger hos myndighetene, florerer korrupsjonen i byråkratiet. I praksis betyr dette at selskapene, Madal inkludert, betaler tjenestemenn for å få "flyttet" papirer, ifølge Carlos Silva. En slik praksis gjør kontrollen av uttak og eksport enda mindre oversiktlig.

Den mosambikiske ministeren for landbruk og distriktutvikling, Helder Muteia, frøs i juli all utstedelse av nye hogstkonsesjoner i Zambézia, inntil myndighetene har fått avdekket

omfanget av ulovlig hogst. Samtidig ble to tjenestemenn suspendert for bedrageri i sammenheng med utstedelse av irregulære konsesjoner.

Som tidligere nevnt betaler ikke selskapet leie for konsesjonen, kun en engangsavgift ved tildeling. Deretter betales en avgift per kubikkmeter tømmer de tar ut. Avgiften varierer alt etter hvilket tømmer som tas ut, og kvaliteten på tømmeret. Ifølge ministeriet varierer avgiften fra 30.000 MZM (17,5 kroner) for tredje klasses tømmer, til 65.000 MZM (37,5 kroner) for førsteklasses tømmer. Ifølge Madal utgjør de totale avgiftene 74.750 MZM per kubikkmeter.

Siden selve stammen av treet er forholdsvis kort, utgjør tømmeret som hentes ut kun 40 % av det totale trevirket. I tillegg etterlater hogstselskapene gjerne trær som felles, men som viser seg ikke å ha god nok kvalitet. Dette gjør at hogsten etterlater seg mye trevirke som blir liggende å råtne.

### **Oppsummering:**

*Uavhengig av om Madal følger de reglene myndighetene har satt for hogst i Zambézia, noe NorWatch i utgangspunktet ikke har grunn til å betvile, er totaliteten av denne hogsten en trussel mot skogene. Så lenge myndighetene hverken makter å kontrollere uttak eller eksport, og så lenge korrupsjonen florerer blant de offentlig ansatte, vil noen alltid benytte seg av smutthullene. Madals operasjoner er en del av en virksomhet som på sikt, for enkelte treslag kort sikt, truer artenes eksistens i området, med uante konsekvenser også for andre plante- og dyrearter. Det finnes ingen planer om å igangsette nyplanting av de artene som blir tyngst belastet, og eventuelt legge dette inn i konsesjonsbetingelsene. Madal og andre tømmersekskaper har såvidt begynt å diskutere miljøsertifisering..*

## **3. Arealbruk**

Som nevnt er Madal det selskap som besitter størst landområder i Mosambik. I dette kapittelet vil vi se nærmere på hvilke problemer som oppstår i forhold til lokalsamfunnet når ett selskap legger beslag på såpass store områder som Madal gjør i Zambézia. Samtidig vil vi se på hva de tre aktørene, selskapet, myndighetene og lokalbefolkningen, får igjen for selskapets bruk av områdene omtalt i denne rapporten, samt et nyervervet område utenfor Quelimane, hvor selskapet planlegger å sette opp en fabrikk for hakket kokos.

### **3.1 Historikk**

For bedre å forstå disse problemstillingene, vil vi først kort skissere opp hvordan Madal har fått herredømme over sine store områder. Hovedkilde for nedenstående er rapporten Land and Rural Development (2).

Société de Madal ble etablert den 27. januar 1903 i Monaco. Selskapet begynte med å leie *prazoene* Madal, Tagalane og Cheringome på nordsiden av elva Bons Sinais, i nærheten av Quelimane (*Prazo* er benevnelsen på et landområde kongen av Portugal gav koloniherrene rett til å dyrke i tre generasjoner, før landet tilbakefalt til kongen.). Selskapets første virksomhet bestod i å handle med kopra som ble dyrket av lokalbefolkningen bosatt innenfor *prazoene*. Året etter innlemmet Madal to nye *prazoer* i selskapet, og startet med kokospalmeplantasjer. En oversikt over selskapets antall palmer viser en rask vekst:

1903:	70.000
1913:	240.000
1923:	500.000
1933:	720.000
1940-årene:	Drøyt 800.000

Idag har som nevnt selskapet over 1.800.000 palmer. Den raske ekspansjonen hos Madal og andre plantasjeselskap førte selvfølgelig til konflikter med lokalbefolkningen og deres tradisjonelle bruk av områdene. Plantasjene fortrenget lokalbefolkningens jordbruk, og disse ble delvis plassert i reservat, med atskillig mindre og tildels dårligere jord enn de tidligere hadde rådd over. Lokalbefolkningen endte opp med å måtte betale leie til selskapene for sine tradisjonelle områder. Myndighetene tok i 1938 det første initiativet til å sikre lokalbefolkningens områder i distriktene, og i 1940 fikk de lokale myndighetene pålegg om å registrere områder bebodd og dyrket av lokalbefolkningen. Dette har til dags dato imidlertid ikke skjedd.

Fram til 1930 nøyde Madal seg med å slå sammen mindre områder, deretter begynte de å kjøpe opp landrettigheter fra tidligere *prazo*-innehavere. Oppkjøpet av disse større områdene var en regulert og gjennomslagskraftig handel, mens oppkjøp av mindre områder fra andre enn portugiserne, blant annet i Inhassunge, var en langt mer uoversiktlig handel. Opp gjennom generasjonene bestod eierforholdet i en rekke skjøter, utstedt til folk av forskjellige opphav (bl.a. mulatter, indere og mer velstående svarte). Madal utnyttet den forvirring som hersket omkring hvorvidt disse gruppene skulle regnes med blant den opprinnelige lokalbefolkning, og således skulle betale skatt (*mussoco*) og få tilgang og skjøte på områdene. Denne skatten var i utgangspunktet delt mellom betaling og tvungent arbeid på *prazoene*. Senere ble den gjort opp kun med arbeidsinnsats. (På slutten av 1800-tallet utgjorde pålagt arbeidstid åtte dager i året; 20 år senere var denne øket til 180 dager.) *Prazo*-innehaverne var av myndighetene gitt retten til å innkreve skatten, på deres vegne.

Oppgjøret ved Madals overtakelse av disse områdene ble enten beregnet per kokospalme eller trukket ifra på den skatten lokalbefolkningen var pålagt å betale.

I 1926 appellerte en gruppe på 3.000 småbønder til myndighetene om å avslå Madals konsesjonssøknad på deres områder. Appellen nådde ikke fram. Allerede i 1916 hadde myndighetene bestemt at alle områdene i Inhassunge skulle være forbeholdt lokalbefolkningen. Dette til tross fikk Madal fortsatt nye konsesjoner. En ny deklarasjon kom i 1927 om lokalbefolkningens rett på land innen tre *prazoer* i området, men heller ikke denne fikk noen effekt.

I perioden 1931 til 1960 adopterte Madal en ny strategi. Ved siden av å kjøpe landrettigheter fra tidligere eiere, begynte selskapet å okkupere land beliggende mellom områder som var registrert som samfunnets fellesområder. Deretter søkte selskapet om skjøte på området.

Den tidlige registreringen av landrettigheter var overflatisk, og det var ofte vanskelig å fastslå grensene for de forskjellige eiendommene. Madal utnyttet dette, og søkte om skjøte på større områder enn de faktisk hadde rett på. Negrao nevner et eksempel fra Inhassunge, hvor Madal søkte om skjøte på 50 hektar i 1950. Da tillatelsen ble gitt i 1956 var området størrelse øket til drøyt 92 hektar, på bekostning av lokalsamfunnets områder.

Allerede før 1960 ba Land Department i Quelimane om en umiddelbar stopp i utdelingen av nye konsesjoner ved kysten. Grunnet konsesjonene til Madal og enkelte private eiere, var mer enn 50.000 mennesker presset sammen på et 10-12 kilometer bredt og 40 kilometer langt område (til sammen 125 innbyggere per kvadratkilometer). På slutten av 1960-tallet hadde dette området på 400 kvadratkilometer skrumpet til 250 kvadratkilometer.

Ved frigjøringen i 1975 hadde Madal 41 skjøter i deltaområdet. Av disse hadde 7 vært fullt ut benyttet av lokalbefolkningen ved overtakelse, 14 delvis benyttet og 20 uten annen bruk av områdene, da Madal søkte om, eller tok over områdene.

Staten nasjonaliserte all jord ved frigjøringen i 1975, men i praksis fikk dette mindre betydning, jf. dagens konsesjonsordning. Ved første gangs søknad om konsesjon på områder for landbruksformål, skal myndighetene vurdere og godkjenne søkerens bruksplan. Konsesjonen gis for 50 år. Fornyning av konsesjonen for ytterligere 50 år skjer nærmest automatisk. Ved tredje gangs konsesjonssøknad skal myndighetene igjen godkjenne søkerens bruksplan.

Resultatet av Madals, og andres overtakelse av landområder i Zambézia, var at lokalbefolkningen ble skjøvet vekk til fjernere områder, og tilsist henvist til 1 hektar per familie; familiejordbruket hadde endt opp som en liten tilleggsinntekt til familien, langt fra tilstrekkelig til å livnære familien.

## 3.2 Plantasjene

### **Landkonflikt:**

Problemstillingene knyttet til selskapets 22.000 hektar kokospalmeplantasjer, er omfattende. Til tross for at Mosambik, med sine 18 millioner innbyggere, har rikelig med landområder, er de kystnære områdene utsatt for et press fra en voksende befolkning. Årsakene synes å være tre:

1) Store deler av de kystnære områdene i Zambézia ble omgjort til plantasjer for mer enn hundre år siden. Portugiserne hadde i mindre grad enn andre koloniherrer selv økonomi til å bygge ut plantasjene, og de var ofte eiet av investorer fra andre, europeiske land. Utleie av landområder og arbeidskraft til plantasjene var pilaren i portugisernes økonomi i de sentrale delene av Mosambik (6). Anleggelsen av plantasjene fortrenget lokalbefolkningen, som ble henvist til mindre og dårligere jordbruksarealer. Det var tidligere en viss balanse mellom antallet personer bosatt omkring plantasjene, og plantasjenes behov for arbeidskraft. I dag har disse lokale samfunnene rukket å øke betraktelig i omfang (gjennomsnittlig antall fødsler per kvinne i Mosambik er 6,1), mens det ikke finnes ledige landområder i den kystnære sonen.

2) Den andre grunnen er at nettopp mulighetene for lønnet arbeid, ved siden av en egen jordlapp, har trukket folk til kysten. I innlandet finnes få muligheter for slikt arbeid, da det finnes få selskaper med aktivitet i områdene.

3) Siste årsak til arealpresset i området er borgerkrigen i landet. Krigen la øde mye jordbruksland og økte fattigdommen, noe som igjen drev folk ut til kysten, hvor et snev av næringsvirksomhet og handel enda pågikk. Ifølge tall fra FN utarbeidet i 1989, toppet

områdene nord for Zambezi-elvas utløp statistikken over antall fordrevete personer i landets provinser, med mer enn 40.000 personer (6).

Resultatet av ovenstående er gnisninger mellom lokalbefolkning og selskapene, herunder Madal. Lokalbefolkningen som i generasjoner har drevet kombinasjonsbruk av kokos, kassava, bønner, ris etc., ønsker selvfølgelig å fortsette med dette, og også at deres etterkommere skal kunne ta i bruk eventuelt nye områder. En voksende befolkning vil alltid trenge nye områder.

Rapporten *From conflict to partnership* (1) omtaler en alvorlig episode fra Madals plantasje i Bajone, hvor selskapet har hatt en konflikt med lokalbefolkningen. Misnøyen over blant annet å bli stengt ute fra omstridte områder, gjorde at lokalbefolkningen i 1997 satte seg ut over selskapets regler omkring bruk av landområder. Konflikten førte til fengslinger, hvoretter en ung mann døde i politiets varetekt.

Lokalbefolkningen i Zambézia, som andre steder, er sterkt knyttet til områdene, spesielt gjennom gravstedene, og ønsker derfor ikke å reise til innlandet, selv om arealpresset er atskillig mindre der. Samtidig finnes det i plantasjeområdene få eller ingen andre muligheter for alternative inntektskilder enn eget jordbruk og arbeid på plantasjene. Da plantasjedriften heller ikke utvides, øker heller ikke behovet for arbeidskraft.

Lokalsamfunnene får altså ikke tilgang til de områdene de trenger for å sikre livsgrunlaget. Dette kan føre til en nedgang i levestandarden i disse områdene; en levestandard som i utgangspunktet er meget lav (se kapittel 3.6).

## Utbytte:

### *Lokalsamfunnet:*

Plantasjenes rolle som arbeidsgiver for lokalbefolkningen er viktig i områder med få andre lønnede arbeidsplasser. Men som vi så i kapittel 2a er arbeidet på plantasjene dårlig betalt.

Selskapet lar lokalbefolkningen dyrke bønner og kassava mellom radene av nyplantete kokospalmer de tre første årene. Dette gir effektiv lusing samt tilfører jorda nitrogen. Men så lenge en palmes levealder er opptil 70 år, vil dette bare i liten grad øke lokalbefolkningens muligheter for å drive landbruk.

Selskapet har vært delaktig i å sette i stand skoler og sykehus i områdene, som idag drives av myndighetene. Selskapet selger mat og andre forbruksvarer i plantasjeområdene, men befolkningen klager over at prisene på disse varene ikke gjenspeiler lønningsnivået hos arbeiderne.

Selskapet kjøper kopra fra lokalbefolkningen, og sikrer dem avsetning og inntekter fra dette. Det har vært hevdet at selskapet i enkelte områder uten konkurrerende oppkjøpere, selv bestemmer prisen (2). Prisen som betales er mellom 1.000 og 1.7000 MZM/kilo.

### *Myndighetene:*

Madal leier sine områder til en pris av 2.000 MZM (1,15 kroner) per hektar landbruksjord per år. For kokospalmeplantasjene utgjør altså dette 44.000 MZM (25.500 kroner) per år. Selskapet er selvsagt skattepliktig, men for tiden har myndighetene innført en lavskatt sone i Zambézia for å oppmuntre til investeringer.

De aller fleste av Madals ansatte lønnes under grensen for personlig beskatning, (en inntekt på 601.000 MZM per år), slik at myndighetene ikke sitter igjen med stort.

Myndighetene ser en viss økning i levestandarden hos lokalbefolkningen i plantasjeområdene, som følge av sysselsetting og koprahandel, samt istandsetting av skoler og sykehus.

#### *Madal:*

Når det gjelder økonomien i kopravirksomheten for Madal, er to forhold viktige. Virksomheten er avhengig av en god pris på kopra på verdensmarkedet. Da NorWatch besøkte Zambézia raste prisen ned i 140 USD per tonn på verdensmarkedet, fra en gjennomsnittspris på 340 USD per tonn i 1999. Selskapets produksjonspris ligger mellom 220 - 230 USD per tonn. Det vil si at selskapet per juli 2000 tapte 80 - 90 USD per tonn kopra det eksporterte.

Siden selskapets plantasjer grenser opp til lokalsamfunnets egne palmer, er det fristende for en presset lokalbefolkning å høste selskapets egne nøtter, tørke dem og selge dem tilbake til selskapet. Selskapet hevder selv at de taper 50 % av egen avling, grunnet tyveri. For selskapet er det mer lønnsomt selv å høste og tørke, enn å kjøpe tilbake ferdig tørket kopra, slik at arealpresset her fører til røde tall i regnskapet hos Madal.

#### **Oppsummering:**

*Madals kokospalmeplantasjer har en viss positiv effekt gjennom sysselsetting, handel, skoler sykehus etc., men bruken er i konflikt med lokalbefolkningens behov for utvidete områder for å drive eget jordbruk. Med stadig mindre områder til eget jordbruk taper selvbergingsjordbruket terreng, og befolkningen blir stadig mer avhengig av lønnet arbeid utenfor egen jordlapp. Selskapets virksomhet fører bare få verdier tilbake til lokalsamfunnet, samtidig som også myndighetene tjener lite på virksomheten. Områdene som tradisjonelt faller inn under lokalbefolkningens områder, ligger utenfor deres herredømme, da det tilligger myndighetene å tildele og fornye konsesjonene. Madals kokospalmeplantasjer gjør at den økonomiske hverdagen for lokalbefolkningen blir stekt påvirket av kopraprisen på verdensmarkedet ved at lønninger og den prisen Madal kjøper kopra av lokalbefolkningen for påvirkes.*

### 3.3 Skogsdriften

#### **Landkonflikt:**

Tømmerhogsten flyttes stadig lenger vestover i Zambézia, ettersom alt verdifullt tømmer er tatt ut i områdene nærmere kysten. I dag ligger konsesjonene cirka 300 kilometer inne i landet. I disse områdene er bosettingen spredt, og bruken av arealene er ikke regulert. Madal

anslo at det innenfor deres hovedkonsesjon bor cirka 1.000 mennesker, mens det i de to mindre konsesjonene bor 500 mennesker.

Lokalbefolkningens bruk av områdene er tradisjonelt jakt, fiske, sanking og svedjebruk, som forøvrig er forbudt i Mosambik.

Samtidig henter lokalbefolkningen ut brensel, bygningstømmer og trevirke til trekullproduksjon. Lovverket gir folk rett til egenhendig å hente ut råvarer fra skogen til eget bruk, men i strid med loven hentes både bygningstømmer og trevirke til trekullproduksjon ut for videre salg.

Madal har leiet inn 16 vakter for å tilse at ikke lokalbefolkningen hugger eller stjeler tømmer i deres konsesjon. Ifølge organisasjonen ORAM nekter enkelte selskap, Madal inkludert, lokalbefolkningen enhver adgang til konsesjonsområdene, også når det gjelder fiske, jakt og sanking av brensel. Ifølge rapporten *From conflict to partnership* (1) gjelder dette i Nangir, Nivalama, Maxindo og Ximbua.

## Utbytte:

### *Lokalsamfunnet:*

Ikke en øre av de avgiftene selskapet betaler til myndighetene for uttak av tømmer kommer lokalsamfunnet i konsesjonsområdet til gode. Arbeiderne i konsesjonen er hovedsakelig fraktet inn fra Quelimane, og lokalbefolkningen tilbys kun arbeid som *pisteiros*, for å lete opp trær, eller de leies inn av Madals ansatte, f.eks. til å bære motorsagene.

Sagbruket i Quelimane gir arbeidsplasser i en høyere lønnsklasse enn mange av de andre aktivitetene vi omtaler i denne rapporten, samtidig som folk i området får tilgang på kapp til brensel.

### *Myndighetene:*

Selskapet betaler ikke leie for tømmerkonsesjonen, men derimot en avgift på uttaket. Avgiften varierer fra 30.000 MZM til 65.000 MZM per kubikkmeter, alt avhengig av kvaliteten på tømmeret. Selskapet selv hevdet de betalte 74.750 per kubikkmeter. Skulle dette mot formodning gjelde for selskapets totale uttak på nærmere 8.000 kubikkmeter (altså høyeste avgiftsnivå for alt tømmer), vil det gi myndighetene en inntekt på 598.000.000 MZM (i underkant av 350.000 kroner) per år.

Både hogst og sagbruk gir arbeidsplasser, men virksomheten er ikke arbeidsintensiv. Sagbruket viderefører tømmer som på sikt vil øke landets inntjening på hogsten.

### *Madal:*

Tømmerdriften innbringer Madal i gjennomsnitt cirka 15 USD (135 kroner) for hver lastebil som forlater sagbruket i Quelimane. Profitten er ifølge Carlos Silva omtrent den samme på saget tømmer og rundtømmer. Virksomheten bringer per idag ikke de store inntektene til Madals kasse, da selskapet har dyre lån på virksomheten, samtidig som både utstyr og reservedeler må skaffes fra utlandet, i hovedsak Europa.

## Oppsummering:

*I dag havner ikke en øre av den avgiften selskapene betaler for tømmeret hos lokalsamfunnet, samtidig som hogst enkelte steder begrenser lokalbefolkningens muligheter til å høste fra skogen. På sikt vil tømmerhugsten kunne innvirke negativt på lokalsamfunnene, ved at skogen endres og dyre- og plantelivet deretter. Slik sett er det lite for dem å tjene på hogsten, sett bort i fra noen få, lavt betalte jobber. Myndighetene sitter igjen med forholdsvis lite penger fra dagens hogst, tatt i betraktning at hogsten i området ikke er bærekraftig.*

### 3.4 Kvegdriften

#### **Landkonflikt:**

I likhet med kokospalmeplantasjene, ligger også kvegfarmen i et område med befolkningspress fra omkringliggende bosetting. Selskapets 15.000 hektar betyr for disse begrensede muligheter til jakt, fiske og sanking.

Kun enkelte av de 20 områdene selskapet beiter, er inngjerdet, men lokalbefolkningen er i utgangspunktet nektet adgang på hele området. Med skriftlig tillatelse fra selskapet kan personer gå inn i området for å sanke urter eller fiske med snøre. Rusefiske i ferskvann, slik det tradisjonelt utføres i området, er forbudt da dette ifølge Madal kan tilstoppe vannløpet. Jakt i området er utelukket, og ved vårt besøk i Micaune opplevde vi at selskapets vaktmann hadde støtt på Impala-jegere om natta, og beslaglagt to spyd.

På vår omvisning på farmen ble en kvinne bosatt ved et av beiteområdene påtruffet rett på innsiden av gjerdet, hvor hun grov i en komposthaug. Oliveira, direktør for farmen, beordret kvinnen raskt utenfor gjerdet.

Fra flere steder i Zambézia har det blitt meldt om problemer mellom kvegdrift og lokalt jordbruk, ved at dyrene beiter på lokalbefolkningens jordlapper (1). Da NorWatch besøkte Micaune så vi ved selvsyn at selskapets kveg beitet inne på lokalbefolkningens rismarker, uten at farmens ansatte gjorde noe for å hindre dette. Ifølge Madal kompenseres skader på lokale avlinger, når slikt skjer.

Madals kvegfarm ligger i tilknytning til en kokospalmeplantasje og en viltpark. Selskapet har søkt om ytterligere områder for sistnevnte, men kom i konflikt med lokalbefolkningen som motsatte seg å avgi områder hvor deres gravsteder befant seg.

#### **Utbytte:**

##### *Lokalsamfunnet:*

Mange steder i Mosambik ønskes kvegdrift velkommen, fordi dette gir tilgang på kjøtt lokalt. Selskapet selger selvdøde dyr til lokalbefolkningen for 15.000 MZM/kilo for ferskt kjøtt, 45.000 MZM/kilo for tørket kjøtt. I Quelimane koster ferskt kjøtt 75 - 80.000 MZM/kilo. Trypanosomiasis-rammete dyr behøver ikke nødvendigvis dø av parasitten, men fordi dyret er svekket, er det lettere utsatt for andre sykdommer. Det er derfor ikke uten en viss fare å spise kjøtt fra selvdøde dyr.

Kvegfarmen gir en del arbeidsplasser, men en stor del av de ansatte, blant annet gjeterne, kommer fra områder langt unna Micaune.

### *Myndighetene:*

Kvegdrift avhjelper på landets mangel på kjøtt, og minsker behovet for import. Madal betaler samme leiepris for kvegfarmen som for plantasjene, det vil si totalt 30.000.000 MZM (17.300 kroner) per år. Kvegdrift gir en relativt liten sysselsetting sett i forhold til arealet.

### *Madal:*

Madal er i ferd med å bygge opp igjen kvegdriften etter krigen i landet, og har per i dag for lite kveg til at driften er lønnsom. Ved siden av salg av kveg til slakt og kviger til avl, benyttes også noe kveg som trekkdyr i plantasjene.

### **Oppsummering:**

*Kvegdriften kaster lite av seg for lokalbefolkningen, sett bort ifra endel lavtlønte arbeidsplasser, samt tilgangen til kjøtt. Samtidig vil kveget kunne ødelegge lokalbefolkningens avlinger, ved å beite på dem. Kvegdriften kommer i konflikt med lokalbefolkningens behov når selskapet gjerder inne sine besetninger, og hindrer at lokalbefolkningen kan høste av de ressursene som finnes innenfor selskapets områder. Mosambik har et stort underskudd på kjøtt. Landet var i 1973 selvforsynt med 1,4 millioner dyr. I dag, med en befolkning som har doblet seg siden dengang, har landet kun cirka 1 million dyr. Slik sett oppfyller kvegdrift et lokalt behov.*

## **3.5 Fabrikk for hakket kokos**

Madal har anskaffet en tomt cirka 3 kilometer vest for Quelimane, ved Rio dos Bons Sinais. Planene er å sette opp en fabrikk for videreforedling av kopra, hvor sluttproduktet er hakket kokosnøtt (dessicated coconut). Prosjektet som er kostnadsberegnet til 3 millioner USD, var planlagt påbegynt i 1998. Av økonomiske årsaker er arbeidet fortsatt ikke igangsatt. Nærmeste nabo til fabrikktomten er fiskerlandsbyen Chvabo Dembe, som huser 50 mennesker fordelt på syv husholdninger.

Landsbyleder dos Santos i Chvabo Dembe fortalte NorWatch at da selskapet kom for å måle opp og merke av selskapets areal, satte de merkesteinene som angir grensen for Madals område, noen meter inne på landsbyens område. Ingen av oppmålerne eller noen fra selskapet forøvrig har informert landsbyen om selskapets planer. Madal hevder at landsbyens befolkning har vært informert underveis i prosessen. I et elvedelta som dette, endrer elvebredden stadig karakter; den "gror" på den ene siden og minker på den andre. Elvebredden som ligger kun to meter fra husene i Chvabo Dembe, har ifølge innbyggerne spist seg innover fire meter på ett år. Landsbyen er nå "stengt inne" av Madal i bakkant, og Chvabo Dembe besitter kun cirka 100 meter innover fra elva. Hvis denne erosjonen fortsetter, vil fiskerlandsbyen om noen år måtte se seg om etter nye områder.

Et annet problem er tilgangen til ferskvann. Landsbyens tradisjonelle brønn har nå havnet inne på Madals område. Madal har boret to egne brønner på sitt område, og landsbyen benytter en av disse brønnene i dag. Dette området ligger cirka 10 meter høyere enn selve landsbyen, som kun ligger 1-1,5 meter over elveoverflaten. Det går ikke å grave etter vann innen selve landsbyen, da vannet der vil være salt, ettersom vann fra havet går opp i elva ved flo. Dersom Madal skulle gjerde inne sitt fabrikkområde, ville dette bety at landsbyen ikke lenger vil ha tilgang til ferskt vann.

Både landsbyleder Charles Chico John dos Santos og andre folk i området uttrykte overfor NorWatch bekymring for fabrikkens innvirkning på fisket i elva, blant annet uttrykte de bekymring for olje- og kjemikalielekkasjer. Organisasjoner som har diskutert problemstillingen med selskapet, har imidlertid fått som svar at dette ikke blir noe problem, uten å ha fått noen dokumentasjon på dette.

## Utbytte:

### *Lokalsamfunnet:*

Siden arbeidsløsheten er meget høy i landsbyen, håper landsbyleder dos Santos at fabrikkens vil kunne skaffe beboerne arbeid.

### *Myndighetene:*

Etableringen av en fabrikk for hakket kokos vil bety tilgang til videreforedlingsteknologi for regionen og kunne bety økte eksportinntekter for landet.

### *Madal:*

Videreforedling av kopra vil for Madal kunne sikre bedre økonomi for selskapet, gjennom økte eksportinntekter.

### **Oppsummering:**

*Madals fabrikk vil hindre fiskerlandsbyen Chvabo Dembes adgang til ferskvann dersom fabrikkområdet gjerdes inn. Samtidig forhindres landsbyen å flytte innover i området, etterhvert som elva spiser av elvebredden. Landsbyen håper på muligheter for arbeidsplasser på fabrikkens. For myndighetene og selskapet vil videreforedling innebære økte eksportinntekter.*

## 3.6 En annen strategi for lokal utvikling?

Til tross for sin fruktbare jord og dyrebare naturressurser, er Zambézia å regne blant de fattigste områdene i verden. FNs utviklingsprogram (UNDP) offentliggjorde nylig sin Human Development Report, som ved siden av å regne ut den såkalte Human Development Index for hvert enkelt land, også har utregnet indeksen for hver enkelt provins. Mosambik inntar 167. plass på listen av 174 land, med en indeks på 0.343. Zambézia-provinsen kommer dårligst ut i landet, med en indeks på 0.173. Sierra Leone ligger på bunnen av UNDPs liste, med en indeks på 0.252.

UNDPs Human Poverty Index slår likeledes dårlig ut for Zambézia. På en skala fra null til 100 %, hvor null prosent indikerer ingen fattigdom, ender Zambézia på 65,3 %. Dette er omtrent det samme som nasjonen Niger, landet som bunner UNDPs liste. Mosambiks nasjonale indeks lyder på 56,8 %.

Madal uttrykker både skriftlig og muntlig en stor vilje til å bidra til en økonomisk utvikling i Zambézia. Ved siden av å jobbe for å utvikle selskapet til en lønnsom byggestein i den lokale utviklingen, initierer og støtter selskapet også endel prosjekter i sine områder. Selskapet har satt i stand flere skoler, forært disse skolebenker laget på sagbruket i Quelimane, og også finansiert oppussingen av lokale sykehus ved deres plantasjer.

I tillegg har Madal hatt samtaler med NORAD om mulige samarbeidsprosjekter; et skoleprosjekt og et såkornprosjekt. Planene er foreløpig kun på forberedelsesstadiet.

Disse tiltakene er vel og bra, men er kun kortsiktige, ikke-bindende tiltak som mest av alt fungerer som et plaster på såret for lokalbefolkningen. Det er uvisst hvilken betydning den nye landlovgivningen, hvor lokalbefolkningen på papiret skal få større råderett over områdene, vil få. Slik dagens situasjon er, trenger lokalbefolkningen minst ett av to: land og/eller øket økonomisk utbytte av næringsvirksomheten, gjennom anstendig betalt arbeid eller kompensasjon for bruk av lokalsamfunnets områder.

Madal er ikke uten meninger om hvordan arealpresset i den kystnære sonen kan løses. Ifølge direktør for Zambézia-operasjonene, Rogerio Henriques, jobber selskapet aktivt overfor myndighetene for å få igang en forflytting av folk vestover; til de tynnere befolkede områdene av provinsen. Henriques forslag til myndighetene for å få igang en slik forflytting, inneholdt to virkemidler: en statlig initiering av jordbruk i områdene, samt initiering av næringsvirksomhet, som igjen kan gi arbeidsplasser.

NorWatch diskuterte alternativer til Madals virksomhet i dag, under vårt besøk i Zambézia. Vi vil gjerne få referere litt fra noen av de innspillene vi fikk fra organisasjoner og enkeltmennesker i Quelimane. La oss først bare nevne at Mosambiks 18 millioner innbyggere råder over et areal på tilsammen 812.000 kvadratkilometer; dvs. en befolkningstetthet på 22 per kvadratkilometer, og landet er således langt fra overbefolket.

Spørsmålet om eiendomsretten til land i en tidligere koloni som Mosambik kan virke svært innviklet; destabiliseringen av de gamle stammesamfunnene ligger flere hundre år tilbake i tid, og også under portugiserne skiftet eieforholdene til land. Etter frigjøringen nasjonaliserte myndighetene alt land, uten at dette har fått noen alvorlige konsekvenser for Madal. I tillegg ble landet herjet av en 16 år lang borgerkrig som slo omkull det system som måtte ha overlevd frigjøringen. Idag utsettes myndighetene i Mosambik for et hardt press av sine viktigste givere, deriblant Verdensbanken og Pengefondet (IMF). Landet presses til en omfattende privatisering, og samtidig til å legge forholdene til rette for utenlandske investeringer. Disse forholdene spiller også en stor rolle når man snakker om landfordeling.

Hvis vi tar utgangspunkt i de to ovenstående behov for lokalsamfunnet: land og/eller øket økonomisk utbytte, kan vi tenke oss følgende to alternativ:

### 1)

At selskapets totale areal som er omtalt i denne rapporten, det vil si mer enn 154.000 hektar, korttidskonsesjonen for hogst unntatt, overføres til lokalbefolkningen. I den kystnære sonen ville dette bety at lokalbefolkningen vil kunne få tildelt landområder som de kunne dyrke slik de ønsker. Med den eksisterende kopro-handelen ville nok mange av plantasjene bestå. En overføring til lokalbefolkningen ville kunne bety at man kan utnytte både kokosnøttene og palmene i større grad enn det i dag gjøres.

Alternativet er at lokalbefolkningen legger om til å dyrke produkter til eget bruk, eller som er etterspurt og omsettelig på det lokale markedet. Jose Negrao påpeker overfor NorWatch at en slik omlegging er uhyre omfattende, og at det vil knytte seg ikke ubetydelig usikkerhet både til lagring, etterspørsel og avkastning ved en slik omlegging. Etter Negraos mening, vil en utnyttelse av de "hundrevis av andre bruksområdene" for kokosnøtter og palmer være

atskillig mer interessant. Madal har planer om å tilbakeføre et område på opptil 3.000 hektar, som idag består av uproduktive palmer. I dette området planlegger Madal et framtidig samarbeid mellom selskapet og lokalbefolkningen om kopraproduksjon.

For hogstkonsesjonene vil en slik tilbakeføring ha mindre betydning på kort sikt; på lengre sikt kan en slik tilbakeføring ha som resultat at skogen reddes, men dette er ingen selvfølge. En tilbakeføring vil, såfram ikke lokalsamfunnet selv hogger områdene, ikke ha noen større effekt på den økonomiske utviklingen, men antagelig sikre tilgangen til kjøtt og frukt for lokalbefolkningen i framtida.

En tilbakeføring av områdene på kvegfarmen, ville kunne bety øket matvareproduksjon ved nydyrking, eller muligheter for småskala kvegdrift.

Det har blitt trukket fram av enkelte at vilt, jaktet på en bærekraftig måte, ville kunne være et godt alternativ til kveg, som i sin tid ble innført fra Europa. Dette blant annet fordi viltet er resistente mot trypanosomiasis som skyldes tsetsefluen (3).

The Mozambiquan Land Campaign tok utgangspunkt i fire grunnleggende behov, i sitt arbeide omkring retten til land (4):

- ingen bosatt på landsbygda skal nektes land
- ingen bosatt på landsbygda skal behøve å betale for tilgang på land
- kvinners rett til land må sikres
- myndighetene må reversere tendensene til å avsette landområder for spekulativ virksomhet.

## 2)

Alternativ 2 er å sikre lokalsamfunnet øket økonomisk utbytte. De lave leieprisene og hogstavgiftene selskapet i dag betaler for sin virksomhet, går uten unntak ut av lokalsamfunnet. Hvis vi skal tenke oss økte økonomiske overføringer til lokalsamfunnet, finnes minst to muligheter: Enten at selskapet betaler leie direkte til lokalsamfunnet, eller at virksomheten drives som et samarbeid (partnership) mellom selskapet og lokalsamfunnet. Den første muligheten må initieres av myndighetene, og vil i dagens situasjon hverken kaste mye av seg, utfra de leieprisene Madal idag betaler, eller gi lokalsamfunnet noen innvirkning på bruken av områdene. Det er viktig at en eventuell leie til lokalsamfunnet, må betales på en fast, varig basis og ikke som et engangsbeløp.

Den andre løsningen, hvor virksomheten drives sammen av selskapet og lokalsamfunnet, kan i det minste på papiret gi interessante aspekter. Leder av The Mozambiquan Land Campaign, prof. dr. Jose Negrao, har overfor NorWatch skissert en mulig modell for et slikt samarbeid. Palmene bør leies ut til lokalbefolkningen på følgende premisser:

- (i) at lokalbefolkningen steller og høster palmene,
- (ii) at sluttproduktet markedsføres i et samarbeid mellom lokalbefolkningen og Madal,
- (iii) at selskapet investerer i videreforedling, og eventuelt nye bruksområder for kopra, kokosnøtter og kokospalmer.

En annen løsning er at selskapet år for år overfører en viss andel av aksjene i selskapet til lokalsamfunnet (med et øvre tak), som leie for landområdene. Dette ville på sikt kunne sikre lokalsamfunnet innflytelse på driften, og også en eventuell omlegging til annen type jordbruk, hvis dette måtte være i lokalsamfunnets interesse.

For lokalbefolkningen i hogstkonsesjonen kan en slik løsning synes mer tvilsom. Dersom dagens virksomhet ikke er bærekraftig, slik det synes, vil lokalsamfunnet kun ha kortsiktig gevinst på en videreføring av virksomheten. En reduksjon i hogsten i disse områdene er avhengig av et initiativ og en oppfølging fra myndighetene.

Lokalsamfunnenes behov synes tydelige; løsningen må komme ut av et samarbeid mellom myndighetene, lokalsamfunnet og Madal.

## 4. Oppsummering

NorWatch har ikke gjort noen fullstendig gjennomgang av Grupo Madal. Vi har tatt for oss tre av kjerneområdene til selskapet, og sett nærmere på miljø, arbeidsforhold og forholdet til lokalsamfunnet. Målet for dette arbeidet har også vært å se på hvorvidt selskapet bidrar til en lokal og nasjonal økonomisk utvikling; og eventuelt hva som bør endres for å øke den positive effekten av selskapets aktiviteter.

Herunder følger noen av de viktigste tingene vi ønsker å trekke fram i så henseende.

### **Lønn:**

Grupo Madal har i år vært plaget av en lav internasjonal markedspris på sitt hovedprodukt, kopra. Dette hevder selskapet at avspeiles i lønningene. Spesielt lønningene til kontraktsarbeidere innen plantasje- og kvegdriften synes å være under det vi bør kunne forvente av et selskap som ønsker å tiltrekke seg bistandsrelaterte investeringer, som f.eks Norfund.

Når SINTAF, fagforeningen for ansatte innen land- og skogbruk, hevder at Madal ligger på lønnsbunnen i Zambézia, og samtidig at god økonomi i selskapet ikke slår ut i bedre lønninger, tør vi påstå at selskapet gjennom sin lønnspolitikk ikke bidrar positivt til en styrket økonomisk stilling hverken for sine ansatte eller lokalsamfunnet, den høye arbeidsløsheten i landet til tross. Lønnsnivået, som for mange ligger under minstelønnen, tilsier at mange av selskapets ansatte ikke er i stand til å leve et verdig liv.

### **Arbeidsforhold:**

Landbrukssektoren er ikke kjent for de revolusjonerende framskrittene når det gjelder arbeidsforhold, spesielt ikke i land hvor arbeidsløsheten er høy. Dette siste er allikevel ingen unnskyldning for å drive rovdrift på enkelte av sine ansatte, som plantasjearbeiderne som fraktes til Quelimane når kopraen lastes på skip, som må arbeide 21 timer i døgnet i fem døgn i strekk. Også andre arbeidstagergrupper i selskapet arbeider vesentlig mer enn landets lovgivning tillater, når det gjelder regulert arbeidstid.

Hverken innen kokospalme, tømmer eller kvegdrift har selskapet tatt bryet med å foreta små investeringer som kan bedre den enkelte arbeidstakers hverdag, og sikre hans helse.

Innen Madal synes det å fortsatt å herske en rasisme i forholdet mellom svarte og personer av portugisisk opprinnelse, som vi hadde kunnet håpe på at hadde dødd ut ved kolonitidens endelikt.

## **Miljø:**

Miljøaspektet ved Madals aktiviteter er særlig bekymringsverdig knyttet til tømmerdriften. Her er Madal en av mange deltagere i en virksomhet som på kort sikt truer enkelte tresorter, på lengre sikt langt flere, med uante konsekvenser for det totale plante- og dyrelivet. Manglende styring og kontroll fra myndighetenes side kan ikke legitimere en slik virksomhet, og Madal bør primært arbeide for å sikre en bærekraftig tømmerindustri i landet generelt, sekundært bygge opp sin egen virksomhet i tråd med denne. Det er viktig å huske at en ikke miljøsertifiserer hogst for å tilfredsstille kunden, men for å bevare skogen.

## **Arealbruk:**

Madal legger beslag på store områder; denne rapporten omfatter virksomhet som beslaglegger tilsammen mer enn 150.000 hektar. Landbruksområdene leies av myndighetene for en nærmest symbolsk pris, og lokalsamfunnet mottar hverken økonomisk kompensasjon for bruken av disse, eller har noen innvirkning på bruken av områdene.

Uavhengig av hva som blir det endelige resultatet av den pågående omleggingen av den mosambikiske landloven, og spesielt sett i lys av de konflikter som finnes mellom selskapet og lokalbefolkningen, synes det naturlig at Madal for fremtiden arbeider for et tettere samspill med lokalsamfunnet. Hovedbestanddelene her må være økonomisk kompensasjon til lokalsamfunnet for bruk av områdene, samt eventuelt en omlegging av virksomheten, slik at lokalsamfunnet i større grad kan delta både på eiersiden og i beslutningene omkring bruken av områdene. Dagens situasjon, hvor selskapets aktiviteter hverken er spesielt lønnsomme for selskapet, lokalsamfunnet eller myndighetene, gjør en slik omlegging desto viktigere.

Kommersialiseringen av jordbruket er den viktigste innflytelsen fra kolonitiden som fortsatt henger igjen i Mosambik, som i mange andre afrikanske land. I praksis betyr dette at de beste områdene benyttes til å dyrke avlinger for eksport, mens selvbergingsjordbruket henvises til mindre fruktbare områder. Når eksportjordbruket mister markedsandeler og prisen på verdensmarkedet daler, gir ikke dette jordbruket nok inntekter til å importere den maten landet selv ikke dyrker. Ved siden av matmangel, har kommersialiseringen tatt retten til å bestemme over landområdene fra den opprinnelige befolkningen i områdene.

Snakker vi om mulighetene for en økonomisk utvikling i slike områder, hjelper det ikke å omfordele penger; snarere må man begynne fra bunnen av og spørre hvilke behov lokalbefolkningen har, og hvilke behov de selv kan dekke.

## **Utvikling?**

Grupo Madal kan, på sikt og med de rette omleggingene, spille en viktig rolle i utviklingen av landsbygda i Zambézia. Dette vil kreve tålmodighet, nytenkning og vilje til å ta økonomisk risiko. NorWatch har dessverre ikke fått tilgang på selskapets regnskaper, men Madal hevder selv at de ikke er aktuelt å utbetale utbytte til aksjonærene i dagens situasjon. Slik NorWatch

vrurderer situasjonen, kan det heller ikke forsvares å ta penger ut av selskapet på mange år, til det har selskapet altfor mange udekkete behov innen lønn og arbeidsmiljø.

Norfund er for øyeblikket i forhandlinger med selskapet, og vi kan ikke forskuttere utfallet av disse. En del av de forholdene som er omtalt i denne rapporten vil bryte med en del av Norfunds prinsipper om miljø og sosialt ansvar. Skulle Norfund ende opp med å investere i Madal uten at disse problemstillingene tas tak i, bryter Norfund med sine egne prinsipper.

Utvikling eller utbytting? Deler av Grupo Madals virksomhet kan vi beskrive som utbytting, eller rovdrift på folk og naturressurser. Selskapets begrensede økonomiske ressurser gir ingen stor uttelling i form av økonomisk utvikling i Zambézia. Det er avgjørende at selskapet tar tak i de lokale problemstillingene, og jobber på lag med lokalbefolkningen for en økonomisk utvikling av områdene.

## 5. Referanser

*Følgende personer/organisasjoner ble intervjuet i Quelimane/Maputo, juli 2000: (Organisasjonene listes uten personnavn, da dette ble ønsket fra enkelte.)*

Antonio Branco, styreformann, Grupo Madal.  
 Terreiro de Almeida, påtroppende Adm. direktør, Grupo Madal.  
 Rogerio Henriques, direktør for Zambézia-operasjonene, Grupo Madal.  
 Carlos Silva, direktør for tømmerdriften, Grupo Madal.  
 Rui Oliveira, direktør for kvegfarmen, Grupo Madal.  
 Manuel Giraldo Cardoso, direktør for Micaune-plantasjen, Grupo Madal.

Charles Chico John dos Santos, landsbyleder, Chvabo Dembe.  
 ACODEMAZA (Association for Defense and Sanitation of the Environment in Zambézia).  
 AJOZA (Associação Journalística de Zambézia)  
 Ibis. (Dansk bistandsorganisasjon.)  
 KULIMA - Associação de Desenvolvimento.  
 Ministry of Agriculture and Rural Development, Department of Wildlife and Forest, Quelimane.  
 Nuevo Fronteira (en organisasjon som driver gjenplantingsprosjekter)  
 ORAM (Associação Rural de Ajuda Mútua).  
 SINTAF (Sindicato Nacional dos Trabalhadores Agro-Pecuários E Florestais).  
 World Vision. (Britisk/amerikansk bistandsorganisasjon).

*Andre kilder:*

Prof. Dr. Jose Negrao, leder av The Mozambiquan Landcampaign, 1997-1999.  
 Bjørn Rønneberg, direktør, Astrup Fearnley.

*Skriftlig materiale:*

- (1) From Conflict to Partnership. A report on relationships and land, Zambézia Province. Simon Norfolk & Dalte Soberano, June 2000. Oram, World Vision.
- (2) Land and Rural Development. Prof. dr. Jose Negrao, Reprocentralen, Lund. 1995.
- (3) Afrika - natur, samfunn og bistand, Stenseth, Paulsen og Karlsen (red). Prosjekt Alternativ Framtid/Ad Notam Gyldendal, Oslo, 1995.
- (4) Materiell fra The Mozambique Land Campaign 1997-1999.

(5) Grupo Madals informasjonsmateriell.

(6) Mozambique - Norwegian Assistance in a Context of Crisis, Brochman og Ofstad, CMI 1990.

Enkeltstående avis- og magasinartikler.

*Takk til Alfonso António Real de Campos for oversetting i Quelimane.*

***Baksidebilde: Arbeidere i hogstkonsesjonen i Mopeia.***



NORWATCH  
**Framtiden i våre hender**

Postboks 4743 Sofienberg, 0506 Oslo  
Tlf: 22 20 10 45, Fax: 22 20 47 88  
e-post: [norwatch@fivh.no](mailto:norwatch@fivh.no)  
Web: [www.fivh.no/norwatch](http://www.fivh.no/norwatch)